

CŁO (341) *sb n*

sg *N* cło (35). ◇ *G* cła (69). ◇ *A* cło (59). ◇ *I* cłém (3); -ém (1), -(e)m (2). ◇ *L* cle (29). ◇ *pl N* cła (26). ◇ *G* cěl (45); -é- (26), -e- (13), -(e)- (6); -é- : -e- *SarnStat* (26 : 13). ◇ *A* cła (57). ◇ *I* cły (3). ◇ *L* cłéch (8), cłach (7); -ach *ZapWar*, *UstPraw*; -éch: -ach *ComCrac* (2 : 1), *SarnStat* (6 : 4); ~ -éch (5), -ech (1), -(e)ch (2); -éch; -ech *SarnStat* (5 : 1); ~ -ach (5), -(a)ch (2).

Sł stp, *Cn* notuje, *Linde XVI – XVIII w.*

1. *Oplata pobierana za wwóz i wywóz towarów przeznaczonych na handel (zwykle w naturze, lecz także w manecie); w tekstach przekładowych odnoszących się do stosunków niepolskich także inne opłaty na rzecz państwa; vectigal PolAnt, Mącz, Calag, Calep, Vulg, Cn; tributum PolAnt, Mącz; portorium, publicum Mącz, Cn; census, didrachma PolAnt; merces, telos Mącz; salarium Calep; vicesima Cn (307) : Celnicy rzekli Xántowi [...]: Nie od ciebie nie żądamy/ A cłóc iuże odpuścżamy. BierEz B3; Wrohathinye od wozv paflowcziszny po grofchv czło po czterzi Kwarniky ífoly ítho y pyanczdzyefzyanth *MetrKor* 57/115v [*idem*] 59/273v; *KłosAlg* F4v, G; *ComCrac* 13; Poddanem thefch ye⁸⁰ K. mczi wyełkye krziwdi fzye dzyeya czła nyezwiczyayne nanye vřthawyono *LibLeg* 11/153; Kto fwe włafne wiezye zyemią álbo wodą/ przyfiągłzy iż iego włafne á nieprzekupne/ tedy wolen od cła. *UstPraw* E; Ktoby łobie cło vřtawił bez dozwołenia nářzego/ á Rad nářzych/ táki ono imienie tráci/ ná ktorým do vřtawił *UstPraw* E, E [2 r.], Ev [3 r.], E2, E2v, K; *OrzRozm* S4v; gdy okřety przyidą fkądkolwiek/ wneth od nich odbiorą mářzty y żagle/ áby ze cłem nie vbieżał *BielKron* 457v, 393 [2 r.]; *Merces*, idem *Profiteri merces*, Odeclić od towarów/ Opowiedzieć fie ná cle. *Mącz* 217c, 191d, 217c, 374b; *GórnDworz* P3v; *CzechRozm* 248v [2 r.]; *StryjKron* 637; *BielRozm* 11 *marg*; *ActReg* 25; *Calep* 990b, 1104b; W Miáltach gořpodárřtvo y dochod rzemiořlá nawieřtřzy/ młyny/ táręi/ iármárki/ cła *GostGosp* 140; Oddawaycieř tedy wřzytkim cořcie powinni: pobor komu pobor: cło komu cło *WujNT Rom* 13/7 [*przekład tego samego tekstu CzechRozm* 248v]; *Kommiřarze* między páńřtvy Koronnemi, á między pogránicznemi wysyłani ku pogodzeniu różnic y řpráwiedliwořci, y gránic, y o cła. *SarnStat* 836, 67, 253 [3 r.], 391, 396 [2 r.], 397 (36); *PowodPr* 78; *CiekPotr* 60.*

clo od czego (10): *LibLeg* 11/137v; *UstPraw* E, Ev; *Mącz* 313c; O Ořwięcimian zeby cła ktore od drow y ryb zwykly dawac były im zniesione *ActReg* 25; Cła od wołów Szłácheckich włafnym zbozem. *SarnStat* 403, 394, 398 [2 r.], 1129.

clo na co (3): *Stipendiarium – Czło na zołd. Calep* 1006b; *OrzJan* 59; *SarnStat* 401.

W połączeniach z przymiotnikiem od nazwy miejscowej (15): *Wkxyřzv* od wozv po dwu gr řzerokych czła Bvřkiego řfoly řtho. *MetrKor* 57/116 [*idem* 59/273v] 57/116, 116v [2 r.], 59/273v, 274, 274v, 275; Aby mu Krol dał z Tuncolu toiest ze Cła Gdanskie⁸⁰ przeszłęgo roku resztę y przyszłęgo roku intratę *ActReg* 82, 42; *SarnStat* 965, 1219, 1307 [3 r.].

W połączeniach szeregowych (24): *Kradną* przełoženy řwieczcy/ gdi obcziařliwe á nieřnořne poplatky/ winy/ czyniřfe/ czła/ pobory/ czopowe vřtawiaią y wycięgąią napoddanych *SeklKat* L2v, Gv; *BielKron* 449; *Mącz* 206a, 329b, 442c, 476d, 477c; *WujJudConf* 215; *BudBib* 1.*Esdr* 7/24; *GostGosp* 168; *Phil* B2; Teř im tego pozwalamy/ áby z nich nie brano myt/ cěl/ mořtowego/ grobelného od ich włafnych rzeczy/ które nie ná przekup/ ále ku řwéy potrebie będą obracané *SarnStat* 1196, 202 [2 r.], 348, 396, 397 řp, 441 (12).

W charakterystycznych połączeniach: *clo nowe* (15), *powinne* (6), *składane, stare* (4), *ustawiane (ustawione)* (3), *wolne* (3), *zwykle* (4); *clo (po)stanowić (postanawiać)* (3), *układać (zakładać)* (4), *ustawić (ustawiać, zastawić)* (10); *cla ułożenie; od cla wolen (wolny)* (15), *wolność* (3).

Zwroty: »clo wybierać (a. brać, a. odbierać), wziąć; clo brane (a. wybierane); cla wybieranie, pobor« = *accipere tributum vel censum PolAnt; telonea recipere a. exigere JanStat* [szyk zmienny] (21 : 2; 2; 1 : 1): *MetrKor* 57/116, 116v, 274; O tych co clá wybieraią á práwá niemaią: *ide^m et eod UstPraw* E, E, Ev [4 r.], E2 [2 r.], E2v; *BibRadz Matth* 17/24; *MAttheuŕz Apoŕtoŕ y Ewányeliŕtá/ ŕyd z narodu Iudá/ y z iáwnogrzeŕznikow/ to ieŕt ze clá poboru/ wŕtápił ná ŕtolec ŕwięty po wŕtápieniu Pána Kryŕtuŕowym w niebo. BielKron* 144; *Portitor, Przewoźnik przez yáką rzekę przewożący/ teŕ celnik który clo wybiera ná moŕcie álbo ná brzegu którey rzeki/ teŕ trágarz. Mącz* 313b, 442c; á chocia kto moŕtu nie ma/ przećię oni poŕywaia/ zeŕ ná tym/ á ná tym moŕcie clo wŕiał *GórnRozm* G3v; *WujNT* 131 *marg*; A ná tych mieyŕcách wŕzyŕtkich wolno nam będię mieć Komory y Piŕarŕe náŕzē/ dla wybieraniá Cēł. *SarnStat* 1232, 394, 396 [3 r.], 398, 401, 1013, 1022.

»clo, cla (od)da(wa)ć« [szyk zmienny] (10 : 2): *UstPraw* Ev, K; *BielKron* 245v; *Magnis portoriis mercatores illo ire consueverant, Częŕte á wielkie clá niŕli tam doyardá krámárŕe muŕzú dáć. Mącz* 313c, 477c; *Calag* 585; *Calep* 1051a, 1104b; *SarnStat* 976, 1080, 1129; *KlonFlis* F4.

»clo (za)płacić; (za)płacenie cla; clo płacone« [szyk zmienny] (18; 2; 1): Gdy to Celnicy ŕlyŕzeli/ Támo ná targ brzybieŕzeli [!]: Iŕby im ten Clo záplácił/ Ktoby niewolniká kupił. *BierEz* B3; *LibLeg* 11/137v; *BibRadz Matth* 17/24; *Pendere vectigal, Czlić/ Clo záplácić. Mącz* 288c; *WujJudConf* 215; Do Sláŕká albo do Węgię áby kupie niebyły wywozoné przez záplácenia Clá *SarnStat* 1239, 68, 397, 398 [2 r.], 399 [3 r.], 969 (15); *KlonFlis* D.

Zestawienia: [»clo biczowe«: clo biczowe abo wojskie. – Jest teŕ przy tym mieŕcie czwarte clo, co je biczowem zowá, ktore bierze wojski sochaczewski *LustrRaw* 27.

»clo bronne« = *opłata za wjazd do miasta przez bramę*: Clá [Bronnego] Moŕtowego/ álbo Wodnego ktoby nieoddał/ weczwornaŕob to nagrodzi. *SzczerbSpecSax* 49.]

»clo na brzegu« (1): *Portitorium* [!], Myto od przewiezienia/ clo ná brzegu/ furlon. *Mącz* 313c.

»clo duchowne« (1): Clá/ Mytá wŕzyŕtkie [...] Duchowné y Mieyŕckiē/ Iego K. M. znoŕić raczy *SarnStat* 1022.

»clo grobelne« = *teloneum aggerale JanStat* (12): aby przed Szeymem pirwŕŕem przez Commiŕfarŕe byla ŕprawa do Cancellaryey przinieŕiona abo przeŕlana gdzie ktore czlo grobelne abo moŕtowe ieŕt potrzebne *ComCrac* 13, 13 [3 r.]; *ZapWar* 1545 nr 2646; *SarnStat* 68, 399 [2 r.], 400 [2 r.], 401, 1039.

[»clo kasztelańskie«: Clo kasztelańskie. – Jesteŕ w tym mieŕcie drugie clo kasztelańskie, sochaczewskiego kasztelana, które tymŕze sposobem biorá jako i królewskie *LustrRaw* 27.]

»clo koronne« (2): vmnieyŕzác ŕie ma téy prowi ziiéy/ którą Królowa Iéy M. z Cēł Koronnych bierze y brać ma *SarnStat* 1148; *VotSzl* D3.

»clo krolewskie« (4): clá teŕ królewkiē wyŕtátczá wprawdię máieŕtatowi królewkiému/ ále nie wyŕtátczá ŕoŕdowi wŕzyŕkiému *OrzJan* 58; *SarnStat* 1014, 1022 [2 r.].

»clo lobegeld« = *opłata od przewozu zboŕa obowiázuŕcáca na terenach podległych Zakonowi Krzyŕzackiemu* (2): O cle Lobegeld *SarnStat* 296 [*idem*] 1122 *marg*.

»cło miejskie« (1): *SarnStat* 1022 *cf* »cło duchowne«.

»morskie cło« (1): Tam między fkały między mytne grody Gdzie musi płacić morfkie cło od wody. Iedzie *KlonFlis* D.

»cło mostowe« = *teloneum pontale* *JanStat* (10): *ComCrac* 13 [4 r.]; *ZapWar* 1545 nr 2646; PRzywileie poślednieyŝe [...] fą dáné ofobóm pewnym álbo miáftóm ná cłá Moftowé álbo Grobelné *SarnStat* 68, 399 [2 r.], 400 [2 r.].

»cło niderloge« = *opłata stojąca w związku z obowiązkiem składu, obowiązująca na ziemiach Zakonu Krzyżackiego* (2): Cło Niderloge ielt zawięzonné. *SarnStat* 1122 *marg*, 296.

»cło pograniczne« (1): *Kommiffarze náznáczymy/ którzy tymże fpoŝobem inftruktarze vczynić máią/ żeby nikt fowito cłá pográniczného nie płácił mimo práwo poŝpolité. SarnStat* 1196.

»cło szlacheckie« (1): Cłá [...] ták Królewŝkie iáko Szlácheckie [...] Iego K.M. znoŝić raczy *SarnStat* 1022.

»cło targowe« (1): *Constitutzia seimv Piothrkwowskiego [...] aprobuye [...] I thes then articul o czlach vodnich mosthowich grobelnich i thargowich. ZapWar* 1545 nr 2646.

»cło włoskie« (1): *Portitoria Italiae sublata, Zápowiedziano wŝizftki cłá włoskie. Mącz* 313c.

»cło wodne, na wodzie, od wody« [szyk 16 : 1] (12 : 3 : 2): *obieczvyemy poddane náŝe dvchowne fwieczfkie przy volnoŝciach ich zachovacz a czla na wodzie znich niebracz ComCrac* 13, 13 [2 r.]; *ZapWar* 1545 nr 2646; O cle wodnym: *Sigifmundus folio 11. UstPraw* E; *BielKron* 391v; A gdyż połowicá Cłá wodného v Toruniá [*medietas navigii circa Thorun supra dicti JanStat* 852] z połowicá pieniędzy z niego przychodzących [...] nam ielt powinna *SarnStat* 1075, 106, 399, 400, 1022, 1039, 1080, 1118; *VotSzl* D3; *Trátuy do łádu/ iuż tu pánie młody/ Day cło od wody. KlonFlis* F4, D.

[»cło wojewodze«: Cło wojewodze. Jest też przy tymże mieŝcie cło wojewodze [...], które też tymże obyczajem biorą od furmanów i od kupców, jako i królewskie i kasztelańskie *LustrRaw* 27.

»cło wojskie«: Cło wojskie. – Jest też cło wojskie w temże mieŝcie, które biczowem zową. Biorą go od bydłęcia i od konia per den. *LustrRaw* 165.]

»wozowe cło« (1): *Redagium, vozove czlo BartBydg* 130.

»cło ziemskie (a. ziemne), na ziemi« = *teloneum per terram a. in terra JanStat* (4 : 3): *ktorzi mieniáŝie bycz volnemi z mayętnoŝciami fwemi od czel nietelko Ziemfkich alie też vodnich ComCrac* 13; też cłá ták ná wodzye iáko ná ziemi dano im wolne. *BielKron* 391v; *SarnStat* 396, 400, 1022, 1118; *VotSzl* D3.

Szeregi: »cło i czopowe« (1): *ODPVSCZENIE CLA y Czopowego miáftu Krákovu SarnStat* 405.

»cło i czyńsz« (1): *Krolowie ziemfcy od ko^{go} biorą cłá y czyńŝ [tributa vel censum]? BibRadz Matth* 17/25.

»dań, (albo) cło« (2): *BibRadz* 1.*Esdr* 7/24; w tym odmienieniu Pánów téz doznáią odmiennoŝć w wćifku dani álbo cłá/ które zową *Fundczol [deprehendet oppressionem, datiam, quae in vulgari Fundczol dicitur JanStat* 901]. *SarnStat* 1118.

»cło, (i, ani, albo) myto (i brukowe, a. i wojskie)« = *teloneum a. telonium et vectigalium JanStat* [szyk 16 : 4] (20): *ActReg* 42; *Przetóž poŝtánawiamy/ áby ludzie ŝlácheccy [...] žádnými myty/ cły/*

y woyłkiemi/ zá przysięgą panow álbo fáktorów ich/ wedle piérwzýy Conſtituciiéy/ ni od kogo ángáriowani nie byli *SarnStat* 404, 68, 142, 397, 400 [3 r.], 401 (18); *VotSzl* D3.

»(podatek), cło i (ani) popłatek« = *census, vectigal PolAnt* (3): Grzeſłą cy ktorzy [...] nieplacząc zdobrá wolą tego co powinny/ iako łą podatki/ czło/ y yne poplatki. *SeklKat* H3, H2; *BibRadz* 1.*Esdr* 7/24.

»cło i skład« (3): Tákże téż Cło y Skład [*theloneum et depositum JanStat* 906]/ który Niderloge zową/ [...] niech będzie záwieszóné *SarnStat* 1122, 1121, 1122.

»cło, (albo, i) targowe (łokciowe)« = *teloneum et forale JanPrzyw* (11): *UstPraw* E [2 r.], Ev [4 r.], E2; Podfkárbiego rządu Księgi ſzoſtc o Clách/ Targo. łokcio. *SarnStat* 401 *żp*, 929 *marg*, 948, 1045.

W przen (1) :

Szereg: »cło i zysk« (1):pijańſtwá káždy człowiek lekce wáżyć nie ma/ będąc tego pewien/ iż dyabeł nie opuści człowieká pijánego bez iákiego cłá y zyłku ſwego. *WerGość* 256.

a. Prawo pobierania opłat celnych (65) : Cłá wſzytki ktore łą nádáne po ſmierci Krolá Władysłáwá Oycá náłzego Káſſuiem y w niwecz obrácamy. *UstPraw* E, E [2 r.], Ev; Cłá záłtháwił Krol. *BielKron* 389 *marg*; *Mącz* 198b; Którzy nie máią álbo ſtrácą liłty ná Cłá dawné, w tym łálki Królewſkiéy niech ſzukáią. *SarnStat* 397; Cło przez Miłtrzá odieté ma być wróconé. *SarnStat* 1073 *marg*, 234 [2 r.], 266 [2 r.], 396, 397 [3 r.], 398 [3 r.] (21).

W połączeniach z przymiotnikiem od nazwy miejscowej (4): [Król] Od Krákówſkich rádzyc/ co ku wielkim rządóm zamkowym przyłufzáło/ wykupił: [...] Cło Lubelſkie tyłiącem y cztermi łthy. *BielKron* 405v, 405v; *SarnStat* 964, 1179.

W połączeniach szeregowych (6): *Mącz* 329b; Zábronienié Zydóm Ceł, Czopowégo, Myt, Zup, Kárczem, Náymów *SarnStat* 246, 267 [2 r.], 978, 979.

Zwroty: »cło dawać; cło dane« (2; 3): Cłá po ſmierci Krolá Władysłáwá dáné, łą ſkázóné [*Telonea post mortem Vladislai data, cassantur JanStat* 59]. *SarnStat* 396; Miáłtu temu náłzému Krácowu zá pozwoleniém wſzech ſtanów/ Cło wieczné dáiemy *SarnStat* 964, 67, 396, 1179.

»cło trzymać, dzierżeć« [szyk zmienny] (6 : 1): Vítáwiliſmy iżby Celnicy y wſzytcy byli łláchtą á Krzeſciány/ wyiáwłszy Stároſtowie co dzyerzą cłá w pieniádzách *UstPraw* Ev, E2; *SarnStat* 266, 267 [2 r.], 400 [2 r.].

»cło mieć« (3):Miáłtá ty co téż cłá máią/ tymże téż obyczáiem wyłſzey nápiłánym winni ſwe poborce przed łądem ſtáwić *UstPraw* E2; *SarnStat* 403 [2 r.].

»nając (a. najmować) cło; najemnik cłá« [szyk zmienny] (3; 1): *Vectigalia redimere*, *Nayąc* cło. *Mącz* 103a; *Redemptor vectigalium*, *Nayemnik* cłá. *Mącz* 103a 313c, 329b.

»cło sprawować« (1): Ceł [...] żeby nie ſpráwowáli *exnunc* pod winą Státutu Zygmuntá Krolá/ Roku 1538. wydáńá *SarnStat* 267.

»cło wziąć« (1): namowił Krola ze Cło wziął w Litwie naczým skoduie Krol 10000 kozdy rok. *ActReg* 157.

»cło zakupować« (1): *Publicanus*, Któri póſpolite cłá [...] zákupuye álbo naymuye/ Celnik/ Poborcá. *Mącz* 329b.

Zestawienia: »cło graniczne« (1): Krol Władziław pozáltáwiawfzy w Polfzce zamki y cłá grániczne ná potrzebę Węgierfką/ wypráwił fie przeciw Turkom látá 1443. *BielKron* 389.

»cło grobelne« = *teloneum aggerale JanStat* (2): Cłá [...] grobelné [...] áby były fkázone *SarnStat* 400, 397.

»cło mostowe« (1): náznáczyliśmy niktóre z Rad náfzych/ [...] áby káždého liftu w łobie zámknienié ná Cłá/ ná Mołtowe [*Privilegii super Teloneis Pontalibus JanStat* 73]/ ná Gróbelné nápiáli. *SarnStat* 397.

»cło wodne, na wodzie« = *teloneum in aqua JanStat* (4 : 1): wfzyłtki cłá [...] wodné y ziemfkie [...] káffuiemy *SarnStat* 399, 67, 400, 1013, 1179.

»cło ziemskie (a. ziemne), na ziemi« = *teloneum in terra JanStat* (3 : 1): CLá wfzyłtkié [...] ták ná ziemi iáko ná wodách [...] pfiemy *SarnStat* 67, 399, 400, 1013.

Szeregi: »cło i mostowe« (1): Mołtowe y cło Toruńkie dzyefiącią tyfiąc złoty ch wykupił z rozmáitych ręku *BielKron* 405v.

»cło, (i, albo) myto« [*szyk* 7 : 5] (12): ci wfzyłcy/ którzy cłá y mytá máią/ opowiedzieć fie z mytem fwym álbo cłém ná wtóre Roki ziemfkie/ w fwym powiećie powinni będą. *SarnStat* 403, 267, 364, 399, 400 [2 r.], 403 [3 r.] (12).

»żupa, cło (i najem)« (5): Ktemu/ áby Zyd Zup/ Cél/ y naymów żadnych nie trzymał *SarnStat* 266, 267, 364, 400, 413.

b. Czynność pobierania cła (5) : W ten czás Xantus kupcá żądał Aby mniej niż wziął powiadał: A tę zmwę przeto czynił/ Izby tám łatwiey Cłá odbył. *BierEz* B3; wierzciesz temu/ że tákiego oká/ ani v kart pod wiechą/ áni v pługu ná roléy/ áni ná Cle v hándlu nie nábędziesz *OrzQuin* F; *SarnStat* 253, 1196; *VotSzl* D3.

2. Miejsce, gdzie pobierają cło, komora celna; telonium PolAnt, Vulg, Mącz, Calep; teloneum Mymer¹, BartBydż, Mącz (34): Mymer¹ 13; BartBydż 156; A Iefus gdy fzedł zonąd/ virzáł człowieka fiedzące⁸⁰ na cle (marg) mycie (-) Mattheufza imięniem *MurzNT Matth* 9/9 [*przekład tego samego tekstu Leop, RejPos* 324, *WujNT*]; *Leop Matth* 9/9, AAA4v; *UstPraw* Ev; *BielKron* 416v, 436v; *Teloneum, sive Telonium, Cło/* to yeft celna komorá/ álbo też dóm/ ftól/ mieyfce gdzie cło odbieráyą. *Mącz* 442c; Támże w ten czás Máttheufzá s. onego kánclerzá fwego ze cłádo fiebie powołał. *RejPos* 255v, 324, 325 *marg*; A mijáiąc vyrzał Lewiego (fyná) Alfeufzowego fiedzącego ná cle *BudNT Mar* 2/14 [*przekład tego samego tekstu WujNT*]; Cłá tego też potrzebá pilnowác: ále bárziefy Celnikow/ niż tych coby cło przeiezdźáli: bo ná káždym cle wfycey Celnicy pokrádną/ niż ci co cło przeiezdźáią *GostGosp* 140; *WujNT przedm* 34, *Matth* 9/9, *Mar* 2/14, *Luc* 5/27; A fámi Stároftowie máią bronic Kupcóm: áby tylko zwyczáynémi drógámi y gofcincmi nie mijájác Cél iezdźili/ pod ftrácceniem rzeczy: które nie gofcincem powiozą. *SarnStat* 947, 289, 398, 1100 *marg*, 1235 [2 r.], 1239; Poniżey w lewo czerwieni fie dawny Włodfláwek/ xiężą/ cłém y piwem flawny. *KlonFlis* G; *CiekPotr* 60, 70.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy miejscowej (2) : y fłwżę iwłz od piączy lat W. K. M. naczte [!] Połnanfkim *SeklWyzn* 3v, B.

W charakterystycznych połączeniach: cło mijác (mijający) (3); cła się chronić; cło mijane.

Zestawienie: »cło pograniczne« (1): A przysięgá nie inákłza ma bydź czyniona/ iedno iáka ieft opifána [...] Okrom cłá pograniczného/ którého przysięgę ná gránicy/ wedle práwá y zwyczajú záchowuiemy. *SarnStat* 401.

MM